

Školj sv. Pavla in Čaven

Zatočišče tišine, spočetje burje, pomnik zgodovine

Dostop: Iz Ajdovščine po stari cesti proti Novi Gorici do Vrtovina približno 5 km. Skozi Vrtovin in zaselke na južnih pobočjih Čavna do zadnjega zaselka Lozarji še 2 km. Od Lozarjev je na Školj sv. Pavla in z njega možna krožna pešpot, dolga približno uro hoda. Začnete jo lahko pri hiši Vrtovin 100 takoj na desno v breg skozi kostanjeve gaje ali pa od te hiše na levo kmalu čez železno brv čez potok Vrtovinšček. Po 50 m pridete na trojno razpotje. Srednja pot vas pripelje naravnost k rimskemu vodovodnemu stolpu pod Školjem sv. Pavla. Če nameravate nadaljevati izlet na Kucelj (1237 m) v čavenskem pogorju, se morate vrniti v Lozarje in se od tam podati na dobro označeno, v zgornjem delu precej strmo pot, ki po dežju utegne biti spolzka. Vzpon in povratek sta naporna, med daljšimi v tem delu Slovenije (preko 6 ur hoje), vendar zelo hvaležna.

Naravne lepote

Zgodovinsko-kulturne znamenitosti

Prijazni Školj sv. Pavla (na višini 620 m) je sam po sebi prav tako imeniten planinski cilj kot navidezna gorska velikana Kucelj (1237 m) in Čaven (1185 m), ki nad njim dvigujeta svoja siva pečevja. S Školja boste kakor z balkona zrla na vso Vipavsko dolino, na levo na zgornji del doline, tja v podnožje Nanosa, na desno na njen spodnji del, vse do navidezno brezkončnih ravnin Furlanije. Kako lepo je šele gledati na jug, na planotaste stopnice k morju padajočega Krasa. Ob burji bi nemara videli še naprej do Benetk, če ne bi razgleda zakrivalo vijugavo obzorje Črnih hribov z najvišjim vrhom Trsteljem (643 m).

Vzpetina na levi je Školj sv. Pavla nad vasjo Vrtovin in pod goro Čaven, ki se pne zadaj na desni.

Od železne brvi, narejene iz podolgovatega dela starega parnega stroja, jo uberite skozi deber bistrega Vrtovinščka, vsaj do 3-metrskega slapu, ki skrit pod Školjem sv. Pavla označuje geološko nenavadnost te osamele grebenaste gmote. Trdo, strmo skalovje, ki je tako podobno trdnjavskim zidovom, deli Vipavsko dolino na dva dela. Poglejte dobro: v stenah je ostalo marsikaj zidanega. Ob koncu antike, med 4. in 7. stoletjem, je na Školju v resnici stalo utrjeno mesto Rimljanov, ki so se iz svojih vipavskih selišč zatekli nanj, da bi se rešili pred plenilskimi hordami barbarov. Da so jim končno morali popustiti, dokazuje železna puščica s konico v obliki lastovičjega repa, o kateri arheologi, ki so jo izkopali na Školju sv. Pavla, domnevajo, da je sled Avarov ali Slovanov. Ta lastovka umirajočemu Rimu ni prinesla pomladi.

Oboki rimskega vodovodnega stolpa pod Školjem sv. Pavla

Kmalu za slapom boste stopili na staro antično pot in po njej prišli do ostankov vrat poznorimskega kastela, vklesanih v skalo. Vidni so žlebovi podbojev in kolesnice v kamnitem kolovozu. Za vrati se proti jugu ulekne prostrana travna ploščad, velika približno hektar. Grbine na njej kažejo, da je prst prekrila številne hiše, utrdbe in svetišča. Ob prepadnih stenah na robih ploščadi poteka obrambni zid iz lomljencev, zidan z dobro ohranjeno apneno malto, ponekod visok več kot dva metra. Na južnem vznožju tega gradišča, tik pod skalnim previsom, stoji *turris aquae*, masiven, mogočen rimski vodni zbiralnik, na prvi pogled še danes podoben obrambnemu stolpu, kar je prvotno gotovo tudi bil. K stolpu se spuščajo vsekane stopnice. V velikanski jašek stare cisterne peljejo še ene stopnice, vse do podesta,

Pogled s Školja sv. Pavla proti zgornjemu delu Vipavske doline in Ajdovščini. V ozadju rob Trnovskega gozda in Nanos.

Pot na Kucelj, enega vrhov
v čavenskem pogorju,
je najlepša v pozni pomladi,
ko jo krasi imenitno cvetje.

s katerega so nekoč zajemali vodo. Cisterna je zasuta. Pod njenim dnom se v ritmu letnih premen še zmeraj dviga ali spušča voda spod Trnovskega gozda. Še danes bi lahko napajala večje naselje. Temelj stolpa so štirje polkrožni oboki, pravokotno postavljeni drug na drugega. So odlično delo rimskega stavbarstva, pričajo o vodi kot o zadnjem pogoju preživetja v krvavih časih, ko se je rušil imperij, potem ko so mu bogovi in razum odpovedali zaščitništvo.

Od kdaj pa je tu sveti Pavel? Od srednjega veka. Njegova cerkvena je bila morda zgrajena na rimskih zgodnjekrščanskih temeljih. V vhodnih vratih ima lino, skozi katero lahko na spominski plošči preberete imena fantov in deklet, doma izpod Čavna, padlih v letih 1940–1945; gre za edinstven spomenik NOB znotraj cerkve. To je, kaže, mogoče le na Primorskem, in žal ne kje drugje.

Školj je danes *tuskulum*, zatočišče tišine. Zidovi na njegovem obrobju so videti krhki. Ko skušaš odkrušiti kamenček in tako za delček pospešiti tisočletni razval pribežališča pred barbari, se ti malta ne vda. Kakor da zanjo še ni konca zgodovine, ki ga včasih tako obupno občuti človek: da so namreč vse možne stopnje razvoja že za nami. Da institucije delujejo boleče in prisiljeno. Da sta nevzdržna posledica tega ponavljanje in frustracija. Dolgčas in utrujenost pa da ostajata edini veliki zgodovinski sili.

Turobne misli, ki jih spodbuja arheologija, lahko hitro prežene geologija s svojimi strminami. Velikansko skalno grbino, ki se pne na severni strani spodnje Vipavske doline, torej tudi nad Školjem sv. Pavla, imenujejo Vipavci Čaven; pogosto tudi sivi Čaven, kar naj bi pomenilo, da igra ta prostrana gora v njihovem življenju vlogo

očaka in staroste, ki je do njih zdaj dober, zdaj hud. Varuje jih pred zmrzalmi s severa, tako da se lahko kopljejo v svoji topli zemeljski zibelki. Občasno pa jih prebiča z mrzlo burjo. Čaven (1185 m) pa je le eden v vrsti vrhov in skalnih izrastkov, ki se v smeri vzhod–zahod vrstijo po najjužnejšem robu Trnovskega gozda; eden najzahodnejših. Nižji je od Kuclja (1237 m) in Velikega Modrasovca (1355 m), še posebej pa od niza poraščenih vrhov globlje v Trnovskem gozdu. Zaradi svoje napoleonske drže pa je vsem tem vršacem dal priimek Čaven.

Če pridemo v goste k tej številni gorski družini, se nam hitro razodene srednje visoka kraška planota, torej suha, razrita, vrtačasta pokrajina. Popotnik se po njej stalno vzpenja in spušča, vendar ne tako naporno kakor v Alpah. Po svoje je to pridobivanje in izgubljanje višine še zabavno, zakaj kras ima, kakor je znano, veliko domišljije pri oblikovanju zemeljskega površja. Apnenec, podvržen raztapljanju in razpadanju, se na Čavnu oblači v skalne samotarje, prepadne stene, naravne mostove, spodmole in okna, v jame in brezna, se solzi v kratkih, hitro izginjajočih studenčkih. No, pri grizenju kolen nad Lozarji boste še najbolj uživali ob počitkih, pri razledih na jug, ki v lepih dneh pogled strmečega človeka kar prikuje k čarnemu reliefu Slovenskega primorja.

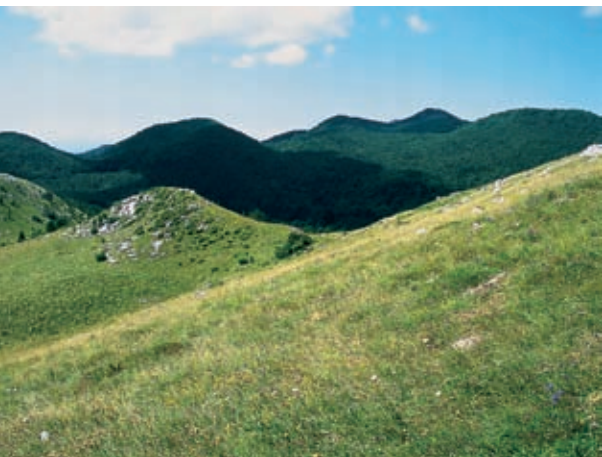
V družini kosmatih in sivo zgubanih čavenskih fantov pa je zrasel tudi nenavadno čeden, v gorsko travo oblečen, a zmeraj lepo obrit in odišavljen brat Kucelj. Že ime pove, da ni ravno strm ali visok, vendar je samosvoje umaknjen povsem na rob planote, tako da gosposko dvignjen vse vidi, sam pa je od povsod viden. Pod njim živeči Vrtovinci so na njegovih goljavah stoletja imeli poletno pašo. Zdaj se čred na Čavnu nabere komaj za manjšo stajo, zato se njegova pobočja in ovršje kar šibijo od obilja odrešenega rastja, planj travne zelenine in pisanega gorskega cvetja, še zlasti spomladi in v zgodnjem poletju. Še kakšno desetletje

Prijeten počitek na vrhu Kuclja. Razgled sega čez Kras na Jadran v Tržaškem zalivu in v furlansko ravnino.

Škraplje na Čavnu

Takšen je pogled s Čavna
na valovanje Trnovskega gozda.

bo sijal v svoji floristični gloriji. Odkar nihče več ne kosi, so goljave začele zaraščati visoke steblike, ki jim bodo kmalu sledile lesne rastline. Kdor si želi opojnih barv in vonjav, naj v tem času obiše Kucelj, morda celo na naporen način iz Vrtovina. (Seveda pa si lahko izbere tudi najkrajšo avtomobilsko pot iz Ljubljane na Čaven oziroma h Koči Antona Bavčerja (1242 m), ki pelje skozi Logatec, Hrušico, Podkraj, Col in Predmejo: okoli 70 kilometrov. Koča je izhodišče za zložno, tri četrt ure dolgo planinsko pot na Kucelj, ki je označena, nezahtevna in prijetna, primerna tudi za otroke.) Za

zdaj se ta kucelj še zmeraj krasi z imenitnim cvetjem, celo s planikami, tem najžlahtnejšim okrasom alpskih vršacev. A da je Kucelj, ta ocvetličeni balkon nad morjem, tudi rastišče planik? Tako južno, tako nizko? Oko ne more lagati, da jih ne vidi, še manj srce, ko začuti mehki čar teh srebrnih zvezdic sredi zemlje, na robu Sredozemlja.

Pri spustu se je vredno ustaviti (in se spočiti) pri edinstvenem spomeniku NOB v Vrtovinu, preprostem, brez revolucionarnih sporočil in heroične patetike, ki je vraščen v svoj kraj, v njegovo preteklost in sedanjost. Zamislil si ga je bil kipar in pisatelj Marko Pogačnik, ki s svojo družino živi v bližnjem Šempasu, izdelali pa so ga vaščani Vrtovina sami. Gradili so ga tri leta, odkrili 22. julija 1979. Gradnja spomenika je lepa zgodba o tem, kako umetnost lahko zraste iz vsakdanjega življenja in vsakdanjega okolja. Marko Pogačnik je bil takrat v vzponu svojih umetniških zasnov, ki jih je pozneje bogato razvijal v Sloveniji in po vsem svetu. Vrtovinski spomenik je bil eno njegovih zgodnjih umetniških del, ki so zajemala celostnost narave in časa. Že na prvem sestanku z vaščani je povedal, da ni nikoli izklesal borčevske figure in da je tudi ne namerava. Potem se je dolge večere pogovarjal z njimi o najbolj vsakdanjih stvareh: o zemlji, delu, preteklosti in o spominu na ljudi, ki so jih izgubili. Umetnik je povedal, da si svoje ustvarjanje predstavlja kot duhovno poseganje v resnični vsakdanji svet, umetnost pa kot dejanje, ki daje realnemu svetu prenovljen in presežen duhovni pomen. Predlagal je torej vaščanom, naj bo spomenik zgrajen iz kamnitih podbojev hišnih vrat zapuščenih in razpadlih hiš v Vrtovinu, zlasti tistih hiš, ki so propadle tudi zato, ker jim je vojna vzela gospodarja ali njegovega naslednika. Za vsakega padlega borca naj bi stal del podboja, tisti pokončni ali počezni. Postavljen kot steber naj

bi simboliziral en dom. Spomenik naj bi sporočal, da je z vsakim padlim Vrtovincem padel tudi en vrtovinski dom. S svojo idejo in še bolj s svojim prepričljivim razumevanjem njihovega življenja je Pogačnik vaščanom segel globoko v srce. Celo vas je potegnil za seboj. Spomenik je delalo več kot sto ljudi, brez (takratnega) dinarja zase ali umetnika.

Tako zdaj v Vrtovinu stoji več kot trideset podbojev, postavljenih pokonci v takšno zaporedje, da s svojimi vršinami posnemajo obliko Čavna, gore nad vasjo, ki je dajala zavetje in moč narodnoosvobodilnemu boju. Vaščani so okoli spomenika zasadili zimzeleno drevje ter postavili ob strani stare hišne klopi za počitek in premišljevanje. Spomenik je postal duhovno jedro vasi, ki nevsiljivo, neideološko pripoveduje o osnovah, iz katerih raste sedanjost. Vas se je bila tako spremenila v kolektivnega umetnika, ki je ustvarjal iz domačega vipavskega kamna in domačega izročila nekaj, kar je njegov obraz. In to je spomenik ostal: obraz skupnega spomina, stanoviten, neobčutljiv za zmedo zgodovinskih pojmov.

Kaj pa ustvarjalec? Kje je na spomeniku njegov obraz? Marko je domačim kamninam dodal samo nekaj svojih znamenj. Na štiri večje podolžne kamne, vzdane v škarpi, je vklesal reliefe štirih osnovnih naravnih elementov: zraka, zemlje, vode in ognja. Z umetniško govorico izpričujejo tudi prisotnost štirih kozmičnih elementov v Vrtovinu, tistih, ki sestavljajo osnovno ravnotežje v naravi in človeku: štirih strani neba – sever, jug, vzhod, zahod; štirih letnih časov – poletje, jesen, zima, pomlad; štirih področij zavesti – oblika, občutek, misel, sila; štirih vrlin duha – mir, čistost, resnica, veselje. Kiparsko vdeleni v kamen ti elementi tvorijo tudi obrise nevidnega kipa svetlobe, ki je govorica srca, svobode, neslišnega minevanja časa in sprave. Pa tudi večnega sporočila sv. Pavla o ljubezni v pismu Korinčanom: *Ljubezen je potrpežljiva, dobrotljiva je ljubezen, ni nevoščljiva, ljubezen se ne ponša, se ne napihuje, ni brezobzirna, ne išče svojega, ne da se razdražiti, ne misli hudega. Ne veseli se krivice, veseli pa se resnice.*

Zamišljeni obiskovalec stoji na robu poznoantične utrdbe na Školju sv. Pavla. Pod njim je spodnja Vipavska dolina.

